

Magdalena Paleczny-Zapp

TRANZICIJA IN POLOŽAJ ŽENSK NA POLJSKEM

Skorajda nihče več ne pomni, da je bil povod za prvo večjo stavko Solidarnosti v gdanski ladjedelnici prav odpust delavke Anne Walentynowicz avgusta leta 1980. Še ena pomembna ženska iz tega časa je bolniška sestra Anna Pinkowska, ki je pregovorila delavce, da so vztrajali do kraja.

Ironija je, da so leta 1991 razpustili žensko sekcijo Sindikata Solidarnost zaradi »preveč feministične usmeritve«.

Medtem ko je večji del moških herojev obdobja Solidarnosti postal del nove elite, obvladujoč pomembne položaje v vladi, strankah in podobnih ustanovah, se je večina ilegalnih aktivistk umaknila v vlogo tajnic in žena, ne da bi naredila časovni prehod v novi sociopolitični aktivizem. Nekatere niso bile motivirane in niso uvidele potrebe po skupni akciji za zaščito in borbo za ženske pravice. Nekatere pa kratko malo niso čutile potrebe po tem, da bi zahtevale priznanje za svoje ilegalne dejavnosti, saj so jemale za svojo dolžnost, sodelovati v političnem gibanju tedanjega časa. Za mnoge poljske ženske pa je feministično gibanje še vedno le razkošje in feministična zavest se mora šele odkriti in naučiti.

Hanna Suchocka, v težkih časih poljska premierka (1992), je bila bolj popularna med moškimi kot med ženskami, nikoli ni za ministrico nastavila nobene ženske in je podpisala z Vatikanom skrivni konkordat.

Sociološke raziskave potrjujejo, da večina žensk v dandanašnji Poljski kot najpomembnejše življenjske cilje navaja otroke in »harmonično družinsko življenje«, čeprav se morajo zaradi tega odpovedati nekaterim svojim profesionalnim pričakovanjem (Filas 1995).

Zdi se, da se večina Poljakinj niti ne zaveda diskriminacije v svojem poklicnem življenju. Raziskave celo kažejo, da so plače žensk povprečno za 20-30% (glede na panogo) nižje od moških (*Government Report...* 1995: 73).

Razlogov za tak položaj je več in so zapleteni. Najpomembnejši je, da so plače v t. i. »ženskih« ekonomskih sektorjih, kot so lahka industrija (tekstilna), izobraževanje, medicinska oskrba in socialne službe, v splošnem veliko nižje kot sicer. Naslednji razlog je občutno nižji delež žensk, zaposlenih v vodstvenem sektorju. Po vladnem poročilu o položaju žensk na Poljskem (*Government Report on the Status of Women in Poland*), pripravljenem za konferenco v Bejingu, so zasedale ženske na Poljskem leta 1994 le 28,5% vodstvenih položajev, ki zahtevajo univerzitetno izobrazbo, kar nespodbitno kaže, da so ženske manjšina med vodstvenim osebjem na Poljskem. Prav tako so v manjšini med parlamentarci, saj jih je bilo v zadnjih treh obdobjih le 13% (*Government Report...* 1995: 38-40).

Določene pozitivne spremembe v položaju žensk je obetal na novo ustanovljen (aprila 1991) ministrski položaj za ženske in družino. Zdelo se je, da Anna Popowicz ustreza vsem pogojem za to mesto: bila je katoliške veroizpovedi, poročena, z otroki in ne preveč feministično usmerjena. A njeno službovanje ni bilo dolgo. V skrajno konzervativnem Senatu se je postavila proti zakonu, ki je prepovedoval splav in je bila odpuščena brez razlage in brez naslednika.

Da bi znova oživili to funkcijo, so bila potrebna štiri leta. Nova ministrica Jolanta

Banach je takoj postala tarča napadov katoliških organizacij zaradi vsebine poročila za konferenco ZN.

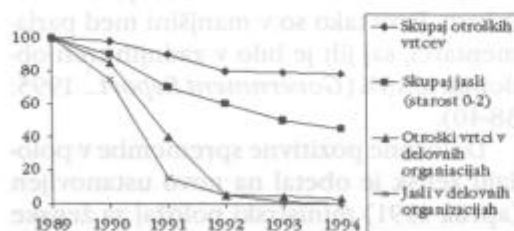
Toda ni samo ideološki skok v desno tisto, kar povzroča Poljakinjam probleme. Bolj problematične so, tako za Poljakinje kot za ženske v drugih vzhodnoevropskih državah, prazne vladne blagajne.

V prejšnjem političnem in ekonomskem sistemu so dnevno oskrbo in otroške vrtce organizirale in vodile državne agencije, močno finančno podprte z državnim proračunom. Nekatera večja podjetja so vodila centre za dnevno oskrbo in otroške vrtce celo v svojih poslopijih. Otroci v osnovnih šolah so lahko po pouku ostali v šoli, dokler jih niso prišli iskat starši.

Potreba po takih uslugah je bila vedno občutno večja od ponudbe. Zaradi tega so imeli prednost otroci, ki so imeli oba starša zaposlena, otroci samohranilk oz. samohranilcev, otroci rejenci in invalidi. Plačilo za te usluge je bilo neznatno in se leta dolgo ni spremenilo.

Že leta 1989 je prišlo do drastičnih proračunskih znižanj pri uslugah, kot so dnevna oskrba oz. otroški vrtci. Posledica je bila, da je prišlo do občutnega upada števila teh ustanov. Tista pa, ki so ostala, so dramatično povečala cene za svoje usluge.

Graf
Spreminjanje števila otroških vrtcev
in jasli med leti 1988 in 1994.

Vir: *Government Report...* 1995

Vpeljana je bila decentralizacija v organiziranju centrov dnevne oskrbe in otroških vrtcev. Ta funkcija vlade je sedaj prenešana na lokalna vodstva v mestih, vaseh itn. In spet so finančni problemi na lokalni ravni povzročili zapiranje preostalih podobnih ustanov oz. nadaljne povečevanje

cen. Hkrati je veliko podjetij v privatizacijskem oz. stečajnem postopku iz finančnih in organizacijskih razlogov zaprlo svoje interne varstvene ustanove (gl. graf in tabelo). Naraščajoča brezposelnost med ženskami je samo še dodaten razlog za vedno večje odpravljanje teh ustanov.

Zaradi nekaj proračunskih primanjkljajev so bile te socialne ustanove prve odpravljene, med drugim tudi zaradi odsotnosti ženskega lobiranja. V mestu tekstilne industrije Lodz je bilo npr. zaradi pomanjkanja finančnih sredstev zaprtih že 100 otroških vrtcev. Najtežje so prizadete ravno samske matere – 14% vseh gospodinjstev na Poljskem (Heller 1993: 14-15).

Tranzicijski proces na Poljskem je postavil ženske pred zelo težko izbiro: ali poskušajo ostati profesionalno aktivne in plačujejo visoke oskrbnine za varstvo otrok, ali pa so nezaposlene, skrbijo za otroke in imajo manjši družinski prihodek.

Nasploh so ženske bolj pod udarom brezposelnosti kot moški. Čeprav je med nezaposlenimi več kot polovica žensk, dobijo le sedmino vseh delovnih ponudb. Diskriminacijska praksa pri zaposlovanju se širi in nihče je ne postavlja pod vprašaj.

Božena Leven je v raziskavi, opravljeni na Trenton State Collegu, raziskala strukturo in glavne vzroke nezaposlenosti med Poljakinjami v pogojih nove tržne družbe. Razpoložljivi podatki kažejo, da je na Poljskem v primerjavi z moškimi med leti 1991 in 1994 nesorazmerno veliko žensk izgubilo službo in pozneje tudi dlje ostalo nezaposlenih. Razmeroma več žensk kot moških je izgubilo zaposlitev v industriji, zlasti v gradbenem sektorju, ki je močno odvisen od državne porabe, in v trgovini (Leven 1993: 141).

Kmetijstvo, šolstvo in zdravstvo so bili in so še vedno najpomembnejši sektorji zaposlitve za ženske. Ti še vedno dobivajo dokajšnjo državno finančno pomoč in tu je delež nezaposlenosti relativno majhen. Toda tudi na teh področjih je izgubilo delo več žensk kot moških. Nezaposlene ženske na Poljskem so v splošnem starejše in bolj izobražene od moških. Tiste »srečnice«, ki so ostale zaposlene, delajo več ur v tednu kot moški. Tako podatki kažejo, da je na

Poljskem povprečna obremenitev zaposlenih žensk za 15% večja kakor pri moških (Human Development Report 1995: 95)!

Temeljni razlog za izgubo zaposlitve je bila ukinitve delovnega mesta oz. položaja. Družinski oz. osebni razlogi so bili vzrok izgube zaposlitve za 16,8% žensk v primerjavi z le 2,5% moških (Leven 1993: 141). To je posledica socialnega prestrukturiranja; naraščajoči stroški privatne oskrbe otrok so prisilili prenekatero žensko, da je opustila razmeroma slabo plačano delo (glej tabelo).

Tabela
*Delež nezaposlenih žensk
v celotnem številu nezaposlenih
na Poljskem*

December 1991	52,6
Marec 1992	52,3
Junij 1992	53,1
September 1992	53,7
December 1992	53,4
Marec 1993	52,3
Junij 1993	52,6
Oktober 1993	56

Vir: Leven 1993

Med decembrom leta 1991 in junijem leta 1993 zraste delež žensk med zaposlenimi od 52% decembra 1991 do 56% v oktobru leta 1993. V istem obdobju se je delež zaposlenih žensk znižal s 47% na 45%. V letu 1994 se je naraščanje skupne nezaposlenosti na Poljskem ustavilo in v februarju 1995 je prišlo celo do zmanjšanja nezaposlenosti v primerjavi z letom 1994. Kljub temu je delež nezaposlenosti med ženskami neprestano naraščal (*Government Report...* 1995: 69).

Anna Titkow ugotavlja, da so težavni življenjski pogoji, značilni za komunistične in postkomunistične dežele, ustvarili posebno obliko matriarhata, v katerem ženske oblikujejo vlogo »voditeljice družinskega življenja« (Heller 1993: 15). »Mati Poljska«, vestna junakinja, vdano podpira moške heroje in sama prevzame odgovornost za dom in otroke. Zdi se, da je katolicizem, povezan s poljsko obliko nacionalizma, prevladal

nad feminizmom. Nova poljska družba je vpeljala in utrdila tradicionalne vloge žensk in moških.

Rezultat poljskih volitev v septembru 1994 se je zdel kot zmaga aktivistov za ženske pravice, ki so kritizirali cerkvene poglede na probleme, kot so splav, ločitev, kontracepcija, in na vlogo žensk nasploh. Kljub temu pa poraz katoliških in zmaga levičarskih strank ni prinesla zmage nobeni veji poljskega feminizma. Civilni pritisk avtonomnih ženskih skupin na levičarske politike, ki bi nadziral, kaj ti res storijo v primerjavi z obljubami, je zelo majhen. Zelo malo je tudi povezovanja med ženskami in moškimi levičarji in demokratičnimi skupinami.

Večina ženskih demokratičnih skupin se je depolitizirala. Najbolj znana ženska skupina Poljska feministična zveza se je leta 1993 zavestno izločila iz politične sfere in se posvetila akcijam za dvig natalitete in planiranju družine, kar je povzročilo razkol v organizaciji (Simpson 1994: 67-74). Posledica tega razkola je, da so tudi ostale ženske skupine razvile odklonilno držo do udeležbe v političnih bojih.

Po drugi strani je bila na Poljskem ustanovljena vrsta novih ženskih skupin, zlasti poslovnih žensk in strokovnjakinj, ki se oblikujejo po podobnih modelih kot na Zahodu, ali pa so podružnice mednarodnih skupin. Ni pa nobenega poskusa, da bi se te skupine združile in oblikovale jasno nacionalno žensko politiko.

Na drugi strani je veliko skupin in organizacij, povezanih s politiko »Pro-life«. Te organizacije so večinoma katoliške in dobro sodelujejo z lokalnimi župnijami.

Od poznih osemdesetih naprej puščajo cerkveni pogledi na tradicionalno žensko vlogo v družini močne sledi v poljski družbi. Zveza za življenje (*Pro-life*) vidi glavno vlogo ženske kot mater in ženo in zavrača vse metode kontracepcije. Ženske, ki sodelujejo v skupinah, povezanih v Zvezo, zatrjujejo, da je vse, kar želijo, prepoved splava, posebne programe za noseče ženske in družinsko izobraževanje. Ne želijo, da bi njihove hčere v prihodnosti iskale kakšne druge vrednote (Skwiecinska 1995: 14-15).

☞ Očitno je možnost za skupen nastop ženskih združenj v prihodnosti na Poljskem zelo majhna.

☞ Vzrok za to stanje moramo iskati v preteklem sistemu, v specifični obliki komunizma na Poljskem. Glede na to, da je komunizem vsaj na papirju ponujal ženskam enakopravnost in varoval njihove pravice, ni bilo videti nobene potrebe po ženskem gibanju in ženskem političnem delovanju. Ženske in njihova uradna organizacija Zveza poljskih žensk so bili le politična orodja brez pravega vpliva.

☞ Poleg tega je bila poljska družba zgodovinsko gledano zelo razslojena in razdeljena na ostro ločeno ruralno in urbano prebivalstvo in različne socialne, politične in ekonomske interese. Združevanje ni del poljske socialno politične kulture.

☞ Razcep med mestnimi in podeželskimi ženskami glede potreb, vrednot, prepričanj in stališč ostaja tudi dandanes. Prakorenine tega razcepa lahko najdemo v poljski socialni zavesti, ki deli družbo na »delavce« in »poljedelce« oz. na »mestne« in »podeželске« prebivalce (Malinowska 1995: 35-43).

☞ Sedanji razcep ima tudi novejšje korenine – v razliki v prihodkih med ženskami, kar povzroča dodatne konflikte med samimi ženskami. Ženske, ki se jim je posrečilo izkoristiti priložnosti, ki se jim ponujajo s porajajočo se tržno ekonomijo, so preveč zaposlene in utrujene od svojih poslov, da bi se vpletale v kakršnokoli politično ali socialno lobiranje. Žene, dekleta in ljubice premožnih podjetnikov ne kažejo nobenega zanimanja za ženska vprašanja. Hkrati pa aktivistov za ženske pravice ne jemljejo resno niti mediji. Ironično je, da imajo nekatere novinarko enako ignoranten odnos do ženskih vprašanj kot njihovi moški medijski partnerji.

☞ Posledica te večstopenjske delitve med poljskimi ženskami je bila, da so bila za konferenco ZN v Bejingu pripravljena tri poročila: uradno, vladno poročilo, poročilo katoliških organizacij pod vodstvom Zveze in poročilo liberalnih organizacij.

☞ Uradno vladno poročilo je nekoliko bližje poročilu liberalnih organizacij kot katoliškemu. V splošnem pa se poročila močno razlikujejo v vseh treh temeljnih

vprašanjih: splav in uporaba kontracepcijskih sredstev, nasilje nad ženskami in vloga ženske v družbi. Vsa tri omenjajo naraščanje nasilja nad ženskami, a se razlikujejo v razlagi vzrokov nasilja in izkoriščevalske pornografije. Ne obstaja niti zanesljiva statistična raziskava o nasilju nad ženskami in otroki. Šele v lanskem letu (1995) je bila ustanovljena prva 24-urna telefonska posvetovalnica za prijavo in odpravljanje posledic nasilja na domu v Varšavi.

☞ Poročilo feministično liberalnih organizacij napada diskriminacijo žensk na delovnem mestu in kot partneric v družinskem življenju. Poročilo poziva k reviziji zakona o prepovedi splava in k poučevanju o uporabi kontracepcije (*Government Report...* 1995: 14-15).

☞ Poročilo, ki ga je sponzorirala Zveza (*Pro-life*) zahteva še strožji zakon proti splavu in je proti diskriminaciji žensk, ki niso zaposlene in skrbijo za otroke. Poročilo trdi, da je glavni vzrok, da si ženske iščejo zaposlitev, njihova finančna situacija. Vprašanje profesionalne kariere jemljejo kot sekundarno vprašanje in ga ne uvrščajo v seznam tradicionalnih vrednot poljske ženske, kjer sta na prvem mestu – po mnenju tega poročila – poroka in materinstvo (Skwiecinska 1995: 14-15).

☞ Težko je pričakovati, da se bodo lahko poljske ženske v tem položaju v bližnji prihodnosti združile in skupaj borile za izboljšanje svojega položaja v družbi. Združevanje bi pomenilo graditev mostov med ženskami, ki še niso tako globoko razdeljene in se ne bojijo postati članice katerega od globalnih združenj.

☞ Med osnovnimi problemi sodobne poljske ženske so definirane lastnih interesov, učenje o iskanju kompromisov v pogledih med ženskami in prehod iz »kuhinjskih pogovorov« k javnemu lobiranju. Pomanjkanje sleherne tradicije v združenem in organiziranem ženskem gibanju v poljski zgodovini te naloge ne olajšuje.

☞ V tem trenutku ni mogoče oceniti, ali je diskriminacija žensk v sedanji Poljski manjša ali večja kot pod komunizmom. Med komunističnim obdobjem, ki je trajal skoraj 45 let, in drugim obdobjem, ki traja šele šest let, so tudi kvantitativne razlike. Kot

smo dejali, je bilo na Poljskem pod komunizmom močno utrjeno prepričanje o enakih pravicah žensk in moških, tako zelo, da očitni znaki diskriminacije nad ženskami niti niso bili opaženi. E. Malinowska to obdobje poimenuje »obdobje iluzije o egalitarizmu« (Malinowska 1995: 42).

Skoraj takoj potem, ko je prva postkomunistična vlada leta 1989 vpeljala politične, ekonomske in socialne reforme, so se pojavile različne ideologije, ki so predstavljale konkurenčne in pogosto nasprotujoče si koncepte vloge ženske v družbi. Medtem ko se družba uči demokracije, nekatere ženske že razpoznavajo simptome spolnega razlikovanja in se zoperstavljajo tej nepravici. E. Malinowska poimenuje ta proces »zavračanje iluzije o demokraciji« (ibid.).

Poljsko prehodno obdobje med planskim gospodarstvom in tržnim sistemom je precej daljše, kot so pričakovali politiki, in veliko dražje in bolj tvegano za prenekatere družbene skupine. Zdi se, da je ženske to prehodno obdobje veliko bolj prizadelo kot moške. Ko danes analiziramo položaj poljskih žensk, moramo torej upoštevati resne težave na tržišču dela, diskriminacijo žensk, še zlasti na ekonomskih in političnih področjih, omenjene večdimenzionalne razkole, razcepljenosti in očitna nesoglasja med različnimi ženskimi skupinami in organizacijami, izredno okrepljeno vlogo cerkve, splošno družbeno ignoranco do položaja žensk in zavračanje obstoja ženskih vprašanj v družbi.

Literatura

- A. FILAS (1995), Perlikiewich Jagienka: *Damskie Zapasy*. Tygodnik: Wprost., julij 23.
- Government Report for the United Nations IV World Conference on Women's Issues in Beijing* (1995), Waršava, avgust.
- E. HELLER (1993), Poland's Backlash. Emma, *Connections*, 42.
- B. LEVEN (1993), Unemployment among Polish women. *Comparative Economic Studies* 35, 4 (zima): 135-145.
- Human Development Report (1995), *Valuing Women's Work: Time Use in Eastern Europe and the CIS*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- P. SIMPSON (1994), International trends: An update of the Polish election: what did it mean for women? *Journal of Women's History* 6, 1 (pomlad): 67-74.
- O. SKWIECINSKA (1995), Jak Kobieta z Kobieta. *Gazeta Wyborcza*, 30. junij: str. 14-15.
- E. MALINOWSKA (1995), Socio-political changes in Poland and the problem of sex discrimination. *Women's Studies International Forum* 18, 1: 35-43.